

Витомир ПАВЛОВИЋ

Сто десет година од појаве листа
Српски покрет у Тузли

(Самокритика: "...Мало не, сав рад у народу свео се на купљење чланарине и прилога за 'Просвјету' и на одржавање неколико мјесних друштава од којих је, баш стога што животаре, мала корист...Ми смо у свим градовима осуђени на положај мањевише малобројне мањине и то је несрећа; али баш зато треба настојати да наше мањине буду привредно и културно што јаче... "

Тузла се не може похвалити да је штампаном речју стајала уз бок и мањим градовима, камоли својим 'исписницима', али јој се не могу одузети ни идеали такве врсте. „Од предратних година кроз ратно доба, па до данас, наш је град доживео један цео низ настојања да се и у његовој средини покрене и одржи један лист, било да је при том долазило у обзир само место или сав наш крај или можда још и више“ – записао је 1926, у часопису **Средина** доктора **Драгана Бућића Душан Вучковачки**, правник по позиву, песник и приповедач по унутрашњим тежњама. Нема одговора на питање зашто је „наш град“ каснио у тој области; вероватно због тога што је етнички и социјално био врло хетероген. У првој деценији двадесетог века Тузла је имала нешто више од десет хиљада становника, што је за то време приличан домет некадашње касабе, али је сваки трећи био досељеник из Аустро-Угарске. Постотак је и већи из простог разлога што су потомци странаца стечени у Тузли сматрани домицилним живљем. Говорило се чак десет језика, из чега се може извући закључак да полиглотија не представља препоруку за кључно заједничко дело: нема тог мага да покрене новине на десет језика, а за једнојезичне не постоји тзв. критична маса.

Услови за покретање првог информативно-политичког листа стекли су се тек у другој деценији обратничког двадесетог века, захваљујући, пре свега, настојањима интелектуалаца из реда српске заједнице у Тузли. Иако малобројна (чинила је једну петину становништва), та заједница је више деценија предњачила у многим областима, што би могла бити посебна тема. Балкан је тих година био изложен геополитичким бурама. Догађа се успон малих земаља, младотурска револуција, царински ратови и анексија Босне и Херцеговине; први и други балкански рат. Дојучерашњи савезници се крве о територије уз Вардар. У Тузли: оснивање националних, просветних и културних друштава; **Петар Кочић** тамнује у „Штоку“. Диме се солане, фабрика жесте (шпирита), клопарају вагонети на коњску вучу у рудницима, пишти локомотива на ускотрачној прузи према Добоју; тек су регрутоване „плаве крагне“, али и први интелектуалци, од професора у Гимназији, до медука у шпитаљу **Ристе Јеремића** под Којшином... Први штрајкови и раднички савез, огранци Социјалдемократске странке... Итд. Сценографија и костимографија за велику позорницу су припремљене; недостаје spiritus movens јавне информативно-политичке артикулације. Заправо постоји, али је несаказан у систему као таквом...

Склоњен од очију јавности, августа 1913. године „састанак једног лепог броја наших интелектуалаца и одличних националних радника“ у Фондовској згради српске општине (касније позната „Градска кафана на Капији, данас сасвим руинирана). После добијених дозвола, први број се појавио у суботу, 17, односно 30. августа 1913, под звучним називом **Српски покрет**. Ко год да је био кум, мора да је нашао узор у сарајевској **Српској ријечи**, листу за политику, просвјету и привреду, у ком су, између осталих, уредниковали **Јефто Дедијер** и „придошлица“ из Војводине, књижевник **Вељко Петровић**, политички сумњичен за припадништво антиаустроугрској националној организацији Народна одбрана.

Изглед тузланског листа, формат, заглавље, упућује на мисао да редакција има замашне планове; потврду пружа програмски уводник „Прва ријеч“, објављен на више од пола стране тростубачног фолио формата, изнад подиска за „друштвено просвјећивање“. (Већина тадашњих новина је објављивала фељтоне на првој страни!). „Лист овог правца не постоји код нас, а колико нам је познато, није никад ни постојао“ – тврди редакција. „Код нас су сви листови, изузевши књижевне и стручне, били вазда мањевише чисто политички, у задње доба листови политичких група. Наш лист то неће бити. Он ће се бавити првенствено просвјетним питањима, дизањем и јачањем српске националне свијести, потицањем јачег интересовања за ситни рад народни. Политичка ће питања наш лист тек додиривати, у колико су она у вези с питањима просвјетним и привредним...“ наизглед је изричит уводничар, вероватно свестан невоља због могуће цензуре, али и других ограничења у условима када се „...мало не сав рад у народу свео на купљење чланарине и прилога за 'Просвјету' и на одржавање неколико мјесних друштава од којих је, баш стога што животаре, мала корист... Ако у питањима политичке тактике не можемо бити сви заједно, ми то можемо и морамо бити у просвјетном и привредном раду... Ми смо у свим градовима осуђени на положај мањевише малобројне мањине и то је несрећа; али баш зато треба настојати да наше мањине буду привредно и културно што јаче... Једно је ван сумње: ми издржавамо и још ћемо дуго да издржавамо тешку културну и привредну борбу. У тој борби не смијемо подлећи него побједити, а да то буде могуће потребно је збити све редове и побринути се да наши редови буду редови радника и прегалаца... У супротном наш покрет ће остати добро мишљен али неуспио покушај, јер је цјелокупан посао отпочео с малим силама једне групе људи која би хтјела да унесе што више живота у наш народни рад“ - закључује анонимни уводничар.

Ко је све чинио ту „малу силу“, у чијем је језгру, последије балканских ратова, „појачана била наша нада за што брже остварење наших вјековних снова за уједињењем јужних Словена?“ Најпроминентија личност је, свакако, био лекар **Ристо Јеремић**, истовремено и етнолог, и демограф, и историчар медицине, затим др **Васо Глушац**, професор, књижевник, директор Гимназије, касније сенатор у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Аутор је књиге (под псеудонимом) „Босна и Херцеговина српске су земље по крви и језику“, због чега је, као и због неких теза о богумилима, касније оспораван, али не и међу члановима тајног удружења у Гимназији „Југословенско уједињење“. Његов колега **Стеван Жакула** био је историчар и „гомбалаш“, а по потреби, географ и језикословац, већ

примећен по оглашавању у јавним гласилима. Списак употпуњавају адвокати, међу којима др **Никола Стојановић** и др **Љубо Пелеш**. Нашао се и представник техничке интелигенције „опћински надинжинир Михајло Благојевић“, али и Симо Ераковић (бранилац Петра Кочића) и Васо Ристић. У својству власника листа регистрован је **Ристо Секулић**, први штампар с домаћег тла, а као уредник др **Љубо Пелеш**. (О њему ће књижевник **Меша Селимовић**, пишући о својим искуствима у окупираној Тузли - књига **Сјећања** - оставити речи похвале и дивљења).

То ипак није потпуна редакција, ни листа сарадника. Треба јој дописати име др **Ђорђа Лазаревића**, тада правника „вежбеника“, касније посланика у Босанском сабору, заточеника у Араду и, на концу, страдалника аустроугарског затвора у родном Зворнику друге ратне године.* Он се, без зазора може сматрати првим тузланским новинаром, сложимо ли се са сврставањем **Јове Цинића**, савременика мемоаристе Живка Црногорчевића, у „сарајевски журналистички еснаф“. О Ђорђу је писано на разним местима и у разним прилика; најприсније га оцртавају текстови у **Споменици др Ђорђа Лазаревића**, издатој у Тузли 1929. године под уредништвом професора Гимназије, књижевника **Радована Јовановића**. То је заправо омаж Друштва за подизање споменика једном од најбриљантнијих ученика тузланске Гимназије, који је у школској 1903/1904. покренуо шапирографисани школски лист **Првијенче**. У часу појаве новина Српски покрет Лазаревић је имао само 25 година, али му је, ипак, поверен задатак да напише уводник и да води рубрику „Политички преглед“. Речени Ристић каже да је „Ђорђе дужност обнашао са особитом вољом, пожртвовано и савјесно, све до конца новембра 1913. када је услед избора за народног посланика у Босанском сабору морао напустити Тузлу и преселити у Сарајево, али се је и тада, од времена до времена, сјетио свог 'Српског покрета' са по којим дописом.“ У Сарајеву је био сарадник и један од уредника Кочићеве **Отаџбине**, заједно с др **Живком Њежићем**.

Српски покрет је наишао на добар пријем међу читаоцима. Поред сталних рубрика за привреду, просвјету, комуналну политику, народно здравље, соколство, побратимство, дописе и домаће вијести, одвојен је простор за сараднике из Београда под називом „Писма из Србије“. Многа имена од тих сарадника данас мало значе, али доста казују: др **Мих. П. Јовановић**, др **Јефто Ђонлић**, др **Драг. Костић** др **Коста Јовановић**, др **Јован Лончаревић**, др **Милан Радосављевић**, др **Сретен Кужеља**, др **Душан Мариновић**, др **Велизар Митровић**, др **Душан Пантић**, др **Никола Марјановић**, др **Влајко Ђорђевић**, затим **Никола Станаревић**, **Милан К. Рашић**, **Миладин Комадинић**... Предвођена Херцеговцем др **Драгишом Дучићем**, тадашњим секретаром Мин истарства финансија Краљевине Србије, београдска група сарадника утиснула је на Српски покрет универзалнији печат; отуда и оцена у Споменици да „лист у предратном српском новинарству и Босни и Херцеговини по стварности и озбиљности својих настојања заузима једно од првих мјеста...“

Редакција Српског покрета избацила је на тржите штампе укупно 24 броја свог суботњег издања. Последњи број се појавио 27. јуна 1914, пошто је у два претходна броја дао одушка одушевљењу због гостовања ансамбла Хрватског народног казалишта из Осиека. Остављајући по страни елаборацију о видовданској заседи младобосанаца у Сарајеву,

подсетићу само да су тада настали тешки дани за целокупну српску заједницу, кажњавањем и прогањањем њених чланова, укидањем институција, забраном ћирилице итд, на што подсећа и поменути Вучковачки, тада савременик и сведок: „Почетак рата је омео рад и око редакције окупљене одушевљене и агилне интелекте разнео и расејао по казаматима и касарнама.“

Наша је дужност да се тих интелекта сетимо. Ако нећемо ми, ко ће?

Тузла, 17/30. август 2023.

*Попрсје Ђорђа Лазаревића, рад тузланског скулптора Фрање Ледера, налазило се пред улазом Гимназије у Тузли. Као и други споменици, срушено је за време другог светског рата. Остаци постаментa били су очувани до рушења зграде средином шездесетих година прошлог века.